

نیم نگاهی به نظام آموزشی حوزه خواهران

فهیمة رؤوف
عضو حلقه علمی حکمت (خواهران)

چکیده: با تشکیل مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، در سال ۱۳۷۶ حوزه علمیه خواهران سامان‌دهی شد و از برنامه آموزشی - پژوهشی بکسان و برابری برخوردار شد.

این نوشتار پس از اشاره به نقاط قوت نظام آموزشی حوزه خواهران، به برخی ضعفها و آسیبها پرداخته است و مهم‌ترین آنها را عدم توجه کافی به اخلاق و معنویت می‌داند.

کلیدواژگان: مرکز آموزشی حوزه علمیه خواهران، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، نظام آموزشی حوزه.

مقدمه

حوزه علمیه چشمه جوشان علوم و معارف اسلامی است که در طول تاریخ با گذر از همه حوادث دردناک و هجومها، عهده‌دار حفظ اسلام و انتقال نسل به نسل آن بوده است.

از آنجا که زنان نیمی از پیکره اجتماع را تشکیل می‌دهند و در تعلیم و تربیت نیز نقش مهمی دارند، نقش آنان در ساختارهای معنوی جامعه، انکارناپذیر است.

پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، زمینه مناسبی را برای حضور زنان در همه

زمینه‌ها فراهم آورد. در این میان، اگرچه زنان در بیش‌تر دوران‌ها از برکات الهی و علمی حوزه‌ها برخوردار بوده‌اند، اما با توجه به فضای فراهم شده، ایجاد حوزه علمی خاوران، ضرورت یافت و در آغاز به صورت مدرسه، در قم تشکیل شد. با توجه به سهم علوم حوزوی در تعلیم و تزکیه زنان مسلمان برای آشنایی با دانش‌های اسلامی و فراگیری معارف ناب اسلامی، به حوزه‌های علمی وارد شدند تا از طرفی خود از چشمه‌سار معنویت حوزه سیراب شوند و از سوی دیگر، خلأ فکری - معنوی جامعه را پر کنند.

ضرورت تغییر و تحول در حوزه خاوران

علاقه بانوان به علوم اسلامی انتظارات روز افزون جامعه و نسل جوان، پدید آمدن عرصه‌های مختلف علمی و شبهات فراوان در حوزه دین، از یک سو، و نبود برنامه‌ریزی مناسب، ناهم‌آهنگی و پراکندگی مدارس خاوران، هم‌آورد نبودن معلومات حوزه با عقلائیات عصر جدید و ... از سوی دیگر، مسئولیت عظیمی را بر دوش حوزه نهاد و سبب شد مسئولان و دست‌اندرکاران حوزه، تحول‌هایی را در حوزه خاوران پدید آورند. در این مسیر، «مرکز مدیریت حوزه‌های علمی خاوران» با هدف ارتقای سطح علمی، آموزشی و تربیتی خاوران حوزوی و سامان بخشیدن مدارس، ایجاد نظم، اصلاح متون درسی، جذب و رشد استعدادها و ارائه اندیشه‌های نوین، تشکیل شده است.

قبل از شکل‌گیری این مرکز، حدود ۲۰۰ مدرسه، با نام حوزه علمی خاوران، در سراسر کشور فعالیت می‌کردند که ارتباط و هم‌آهنگی خوبی با هم نداشتند و نظارتی بر کارها و برنامه‌های آنها صورت نمی‌گرفت.

از آنجا که افراد مختلف از روی احساس مسئولیت، برای ترویج دین و مذهب و تبیین معارف اسلامی فعالیت می‌کردند، هر مدیری برنامه آموزشی خاصی را در دستور کار حوزه قرار می‌داد و مدارس فاقد برنامه یک‌نواخت آموزشی بودند.

مرکز مدیریت حوزه‌های علمی خاوران که در آغاز سال ۱۳۷۶ به دنبال تصمیم شورای عالی حوزه علمی قم، کار خود را شروع کرد، تاکنون اصلاحات و تحولات اساسی را در بخش‌های مختلف، به ویژه بخش آموزش خاوران - در متون درسی، سن، تحصیلات و ... - پدید آورده و بیش‌تر مدارس خاوران را از تشکیلات سازمانی منسجم و برنامه آموزشی یک‌سان، بهره‌مند نموده است. این گامی بلند و چشم‌گیر در

زمینه تحول در حوزه خواهران به شمار می‌رود.

با توجه به بیانات مقام معظم رهبری درباره «تحول در حوزه»، این آغازین گامها - اگرچه بسیار بزرگ، لازم و ضروری است - کافی نیست و باید در پی آن، گامهای بعدی نیز برداشته شود. این نوشتار مختصر، ضمن پرداختن به ویژگی‌های مثبت نظام آموزشی حوزه خواهران - که اکنون در مدارس علمیه جاری است - به برخی از کاستی‌ها و ضعف‌های آن اشاره خواهد داشت تا به باری کارشناسان و صاحب‌نظران حوزوی، برای رفع آنها گام‌هایی مناسب، برداشته شود.

ویژگی‌های مثبت نظام آموزشی جدید

نظام جدید حوزه‌های علمیه، از ویژگی‌های امیدآفرینی برخوردار است که با پی‌گیری و غنابخشی به آنها، ره‌آوردهای گران‌سنگی در اختیار حوزه قرار خواهد گرفت. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

۱. اصلاح و بازنگری متون درسی

متون آموزشی مراکز علمی، نقشی اساسی در رشد و بالندگی فراگیران دارند و در هر محفل آموزشی - پژوهشی بیش از هر چیز، مورد توجه و در دستور کار دست‌اندرکاران و کارشناسان قرار می‌گیرند. تشکیل کارگروه‌های بررسی مواد درسی و رفع نواقص آن، گویای این مطلب است.

بی‌گمان در متون آموزشی حوزه، ضعف‌ها و اشکالاتی وجود داشته و دارد. از جمله می‌توان به نبود نوآوری، عدم اصلاح متون تدوین شده در گذشته و فقدان بعضی از دروس مورد نیاز عصر حاضر اشاره نمود؛ چرا که طلبه امروز، مانند طلبه دیروز نیست. طلبه امروز با مباحث و پرسش‌هایی روبه‌رو است که طلاب در گذشته یا با آن روبه‌رو نبودند و یا نیاز به این همه اندیشه و دقت نداشت. بنابراین، کتاب‌هایی که در صد یا پنجاه سال پیش نوشته شده است، باید مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد و یا کتب جدید جای‌گزین آنها شود.

مقام معظم رهبری درباره اهمیت تغییر کتب درسی چنین می‌گوید: «... مسئله کتاب‌های درسی را باید جدی گرفت. باید کتاب‌های درسی تغییر کند. بنای بر تغییر هم باید بر صرفه‌جویی در وقت طلبه باشد ... امروز در دنیا دارند تمرین می‌کنند که مشکل‌ترین مطالب را به آسان‌ترین زبان‌ها بیان و فرموله کنند. رمز می‌گذارند تا با

گفتن یک کلمه، مخاطب ده کلمه را بفهمد؛ اما ما بیاییم عبارت مشکلی را برای بیان مطلب انتخاب کنیم. همین مطلب که صاحب معالم رحمته الله به عبارت مشکل بیان کرده است. این مطلب را فرد دیگری در کتاب اصولی دیگری که از معالم کوچک‌تر و جدیدتر هم است؛ چهارصد سال بعد از معالم نوشته و همه مطالب لازم معالم را به زبان ساده بیان کرده است. اینکه بهتر از آن است. چه استدلالی پشت سر این وجود دارد که ما کتابها را عوض نکنیم. باید لجنه‌ای از فضایی بزرگ حوزه علمیه بنشیند و یک دوره فقه - از طهارت تا دیات - به زبان ساده بنویسد که کار شرح لمعه را بکند و کیفیت استدلال را نشان بدهد^۱.

این امر مهم - اصلاح و تغییر متون آموزشی - که از خواسته‌های رهبر معظم انقلاب است، در حوزه علمیه خاوران به همت معاونت پژوهش که وظیفه برنامه‌ریزی آموزشی، تدوین منابع آموزشی در قالب کتاب و ... را عهده‌دار است، تا اندازه‌ای عملی شد. برای نمونه، در مقطع ادبیات «مبادی العربیة» جلد ۱ تا ۴ به جای «جامع‌المقدمات» و «سیوطی»، در اصول فقه کتاب «الموجز» آقای سبحانی به جای «اصول الفقه مظفر» و برای آشنایی طلاب با مکاتب و مذاهب مختلف، دروس ادیان و آشنایی با فرق و مذاهب، در برنامه جدید در نظر گرفته شده و همچنین دروسی درباره اقتصاد، نظام خانواده و شخصیت زن در برنامه‌ها گنجانیده شده است.

حجة الاسلام والمسلمین محمدعلی شرعی درباره تغییر متون درسی در حوزه خاوران می‌گوید: «مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران به سوی تولید متونی گام برمی‌دارد که از انسجام منطقی، اتقان و استحکام، ساده و روان بودن، سؤال‌محوری و رعایت قوانین نگارشی، صفحه‌آرایی و صفحه‌بندی مناسب و بهره‌گیری از تمرین و شاخص‌هایی از این قبیل، برخوردار باشد»^۲. ایشان مراحل تدوین و تغییر متون و ویژگی آثار تغییر یافته را چنین توضیح می‌دهد: «از آنجا که مخاطبان مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران را بانوان تشکیل می‌دهند، که دارای ویژگی‌ها و خصایص ادراکی و کارکردها و نقش‌های خاص می‌باشند و رکن رکین جامعه و خانواده محسوب می‌شوند، این مرکز با مطالبات و بهره‌گیری از کارشناسان و صاحب‌نظران و به کارگیری تکنولوژی آموزشی با استفاده از ذخایر محتوایی علمای پیشین، همت خود را در تدوین

۱. شورای برنامه‌ریزی مدیریت حوزه علمیه خراسان، بایستگی‌های حوزه از نگاه رهبری، صص ۲۸ و ۲۹، مشهد، ۱۳۷۶.

۲. محمدعلی شرعی، تغییر متون درسی حوزه (گفت‌وگو)، بگاه حوزه، شماره ۵۲، صص ۱۲، ۲۰ فروردین ۱۳۸۷.

متون درسی به کار بست. این نگاه در تدوین متون طی فرآیندی خاص انجام می‌پذیرد و پس از تدوین سرفصل‌های عناوین آموزشی توسط گروه‌های علمی مرکز مدیریت خواهران و تصویب در شورای عالی، متون درسی حوزه‌های علمیه خواهران باید فرآیند تدوین و تألیف متون را سپری نمایند. بعد از تعیین سرفصل‌ها، چند مؤلف به مدیریت تألیف و تدوین معرفی می‌شوند، پس از آن طرح تألیف تهیه و توسط ناظر علمی مورد بررسی و تصویب قرار می‌گیرد و در صورت نیاز به اصلاح، موارد آن اعلام می‌شود. پس از نهایی شدن طرح تدوین، جلسات توجیهی با نویسندگان و ناظر یا ناظران، برگزار شده و نویسندگان تألیف خود را آغاز می‌کنند. کارشناسان، نظارت مستمر کیفی و کمی را عهده‌دار بوده و پس از اعمال نظرات ارزیابان، متون توسط گروه‌های علمی تأیید و پس از آن تدوین صورت می‌گیرد^۱. ایشان دربارهٔ اینکه چه متون درسی تدوین و نشر یافته و یا در حال نشر است، گزارش می‌دهد: «تاکنون حدود ۴۰ کتاب درسی برای دورهٔ عمومی تألیف شده که بحمدالله مورد استقبال اساتید و طلاب قرار گرفته است. به عنوان نمونه در همین نوشته به مواردی اشاره شده است. تدوین کتب دوره‌های «فقه و اصول» و «تفسیر و علوم قرآن» نیز در حال انجام است و مراحل تألیف در کتاب «بلاغت کاربردی» و «القرآن و العهدين» نیز اخیراً به اتمام رسیده است»^۲. البته ارزیابی این اصلاحات و تغییرات در ده سال گذشته در نظام آموزشی حوزهٔ خواهران و در متون درسی، و اینکه چه از نظر کیفی (محتوایی) و چه از جهت کمی تا چه اندازه مطلوب بوده و تا چه مقدار اهداف و سیاست‌های حوزهٔ خواهران را تحقق می‌بخشد و تا چه میزان متناسب با نیازهای زمان است؛ نیازمند به آسیب‌شناسی اهداف و سیاست‌های متون آموزشی است. خانم فریبا علاسوند عضو هیأت علمی مرکز تخصصی مطالعات زنان در این باره چنین می‌نویسد: «... تحصیلات حوزوی نسبت به امور اساسی زندگی [به خصوص بانوان] نمی‌تواند و نباید بی‌توجه باشد و اهداف خود را به صورتی قرار می‌دهد که از حیث مواد، متون و طول مدت تحصیلات، مقتضی ضربه زدن به اولویت‌های مادری و همسری نباشد.

از سوی دیگر، روشن است که نیازهایی در طول زمان، باعث پیدایش حوزه‌های علمیه خواهران شده و این نیازها در سطوح مختلف و متفاوتی قرار دارند. یکی از نیازها که در هرم دانش حوزوی در رأس قرار دارد، «اجتهاد» است. اگرچه نمی‌خواهیم به

۱. همان، ص ۱۳.

۲. همان.

هیچ وجه مدعی شویم که زنان مجتهد حتماً نیازی را برمی‌آورند که مردان مجتهد از برآوردن آن عاجزند، لیکن می‌توان احتمال قوی داد که با وجود دسته عظیمی از احکام اسلامی مربوط به زنان، وجود زنان خیره و فقیه توان «مسئله‌شناسی‌های فقه زنان» را افزایش می‌دهد.^۱

وی درباره این‌که قدرت اجتهادی زنان فقیه در فهم مسائل اسلامی، در حوزه اخلاق و عقاید نیز نقش فراوانی دارد، می‌نویسد: «وجود اسلام‌شناسان متخصص از میان زنان، راه را بر اظهار نظرهای ناصواب و تفاسیر نابه‌جا از مفاهیم اسلامی، به ویژه در محافل زنانه، سد می‌نماید»^۲. از نظر ایشان، تقویت سطح اجتهاد، چراغ راه فرهیختگان بوده و باعث استواری برنامه‌های آموزشی حوزه می‌شود و این امر، جذب استعداد‌های درخشان به مدارس علمیه را در پی خواهد داشت.

نیاز مهم دیگری که باید در نظام آموزشی حوزه خواهران مورد توجه قرار گیرد، این است که مسائل بسیاری در حوزه زنان و خانواده وجود دارد که اگر بخواهیم آنها را در چارچوب دینی قرار دهیم، باید به مطالعات میان‌رشته‌ای نیز در حوزه خواهران توجه شود.

۲. شرط سنی برای ورود به حوزه خواهران

در گذشته، در حوزه بانوان، هیچ محدودیت سنی برای فراگیران لحاظ نمی‌شد؛ افراد در سنین گوناگون، می‌توانستند به پرورش فکری - روحی خود بپردازند. اگر چه این، امتیازی برای حوزه به شمار می‌رود، چرا که در واقع کسی حق ندارد مانع تعلیم و تزکیه شود و از تعالی و تکامل فرد جلوگیری کند؛ اما باید در نظر داشت که با توجه به مسئولیت و تعهدی که حوزه دارد، لحاظ کردن ضوابط و شرایط سنی ضروری به نظر می‌رسد.

اگر بپذیریم که رسالت حوزه، پاسخ‌گویی به نیاز جامعه و برداشتن باری از دوش انسان‌ها است، ناگزیر باید افرادی وارد حوزه شوند که هم فرصت کافی و زمینه لازم برای متخصص شدن و هم توانایی هدایت انسان‌ها را دارند.

جوانی، سرزندگی، شور و نشاط، توانایی‌های ذهنی، هوش بالا و داشتن فراغت، از شرایطی است که در برنامه جدید به آن توجه شده است.

۱. فریبا علاسوند، در حوزه‌های علمیه خواهران، رسالت‌ها و سیاست‌ها، پگاه حوزه، شماره ۵۱، ص ۲۸. همان.

در نظام آموزشی جدید، افزون بر اینکه شرایط سستی برای ورود و تحصیل در حوزه رعایت شده^۱، سال‌های تحصیل نیز محدود و مشخص گردیده است. در گذشته، در حوزه‌های علمیه، ایام تحصیل محدود نبود و اینکه طلبه تا کجا و تا کی باید درس بخواند و چند سال درس او به درازا می‌کشد، معلوم نبود؛ اما در برنامه جدید، به این امر توجه شده است؛ یعنی زمانی که یک طلبه برای فراگیری دروس حوزه در سطوح مختلف (یک، دو و سه) طی می‌کند مشخص است و طلاب از این جهت وضعیت روشنی دارند.

۳. اعطای مدرک

از دیگر ویژگی‌های مثبت فعالیت‌های مرکز مدیریت، اعطای مدرک به دانش‌آموختگان حوزوی است. اگر چه رواج اعطای مدرک به حوزویان به پندار برخی، سبب مدرک‌گرایی می‌شود، اما امروز که داشتن مدرک جایگاه ویژه‌ای دارد و با وضعیت شغلی و فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی دانش‌پژوهان پس از فراغت از تحصیل ارتباطی تنگاتنگ دارد، برای ترسیم آینده تحصیلی شفاف و دور از ابهام طلبه، ناگزیر، ضرورت اعطای مدرک را خواهیم پذیرفت.

برخی، فلسفه اعطای مدرک به حوزویان را در این موارد می‌دانند:

۱. گسترش دامنه علوم دینی و حوزوی؛
۲. فزونی یافتن نرخ جمعیت جامعه و دشواری شناسایی نیروهای متخصص علوم حوزوی از طریق تجربه و آزمون علمی؛
۳. پدید آمدن میدان‌های متعدد و متنوع خدمات علمی، فرهنگی و اجتماعی برای نیروهای حوزوی، به ویژه پس از انقلاب اسلامی و نیاز فزاینده دستگاه‌های فکری، تربیتی، فرهنگی و اجتماعی به کارشناسان دین؛
۴. پاسخ‌گو نبودن اطلاعات عمومی حوزوی برای برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و هدایت نهادهای فرهنگی و نیازهای اجتماعی نسل‌های مختلف جامعه؛
۵. رواج اندیشه مدرک‌گرایی در همه فضاها و معیار قرار گرفتن مدرک برای احترام به فرد و تمایل نشان دادن به شنیدن سخن و نظر فرد و حتی آزمون او^۲.

۱. در دفترچه راهنمای پذیرش حوزه علمیه خراسان سال تحصیلی ۸۸۸۷، ص ۵ آمده است: حداکثر سن با مدرک تحصیلی دیپلم برای خواهران ۲۰ سال تمام با معدل ۱۴ (سنوآت تحصیلی بالاتر از دیپلم به حداکثر سن اضافه می‌گردد).

۲. احمد ترابی، نگاه حوزه، شماره ۶۳ و ۶۴، ص ۳.

گذشته از این موارد با وجود مدرک آن هم به شکل قانون‌مند، علمی، هم‌آهنگ و معتبر کشوری و حتی بین‌المللی؛ عموم طلبه‌ها شوق و رغبت بیش‌تری برای فراگیری منظم پیدا می‌کنند و اوقات آنان کم‌تر به نشست‌ها و گفت‌وگوهای غیرمفید و فعالیت‌های جنبی غیرعلمی اختصاص خواهد یافت. وجود مدرک معتبر و پذیرفته شده علمی، زمینه ارتباطات علمی و فرهنگی بیش‌تری را میان حوزه و دانشگاه فراهم می‌کند.

در نهایت، اعطای مدارک تحصیلی به حوزویان راه سوء استفاده اجتماعی را در برابر افرادی که در مقام و شأن روحانیت نیستند، خواهد بست.

اگر چه برنامه جدید آموزش خاوران، ویژگی‌های مثبت زیادی دارد؛ اما دچار برخی کاستی‌ها و در معرض آسیب‌هایی نیز می‌باشد، که به نظر نگارنده، مهم‌ترین آنها کم‌توجهی به اخلاق و معنویت است. اگر این کم‌بودها و آفت‌ها نادیده گرفته شوند، حوزه به اهداف خود که ترویج عبودیت از طریق فهم و ابلاغ دین است، نخواهد رسید.

کاستی‌های برنامه نظام آموزشی جدید

۱. کم‌توجهی به معنویت

ورود به حوزه برای اکثر افراد به معنای خروج از رذائل اخلاقی و آراسته شدن به فضایل دینی است. فرد، نخست که وارد حوزه شده و در جمع حوزویان قرار می‌گیرد، می‌خواهد از تاریکی به سوی روشنایی گام بردارد. ورود به حوزه، در واقع هجرت از خود به سوی خداوند و گام برداشتن در جهت تزکیه و تهذیب است، تا آن‌گاه که خود مهذب شد، به ارشاد و هدایت جامعه بپردازد.

آیت‌الله واعظ طبسی درباره محوریت معنویت و اخلاق در حوزه چنین می‌گوید: «حوزه، مرکز معنویت، اخلاق، ارتباط با خدا، کار برای رضای او و ارائه فضایل اخلاقی و در کنار آن، تربیت نیروهای قوی علمی و اخلاقی است»^۱.

آنچه از حوزویان انتظار می‌رود، این است که هم خود دارای فضایل اخلاقی باشند و هم نقش مهمی در ترویج اخلاق و تربیت معنوی مردم داشته باشند. از این رو، توجه به درس اخلاق و تأکید بر اخلاق عملی، باید مورد توجه جدی برنامه‌ریزان باشد. به نظر

۱. دفتر پذیرش و تحقیقات مرکز مدیریت حوزه علمی خراسان، دفترچه راهنمای پذیرش حوزه علمی خراسان، یلی ۸۸۸۷، ص ۲.

می‌رسد در برنامه جدید آموزشی به این امر، به گونه‌ای شایسته و بایسته، توجه نشده است. متون اخلاقی همچون دیگر مواد درسی در برنامه‌های هفتگی طلاب گنجانده شده و در کنار سایر متون تدریس می‌شود و سپس از آن امتحان به عمل می‌آید! آیا با این وضعیت می‌توانیم در آینده، شاهد طلابی وارسته و عالمانی ربانی باشیم؟! کسانی که در گذشته‌های نه چندان دور در حوزه بوده‌اند، این مطلب را تصدیق می‌کنند که در مداومت بر نماز شب، احتیاط در خورد و خوراک، معاشرت‌ها و دیگر امور، مواظبت بیش‌تری داشتند. آنها به بزرگان احترام می‌گذاشتند و نسبت به امور مذهبی حساسیتی بیش‌تر از زمان کنونی داشتند؛ بر خلاف بیش‌تر طلاب امروز که در مدارس مشغول گذراندن نیم‌سال‌های تحصیلی، واحدهای درسی، امتحانات و اخذ نمره می‌باشند و زمان فراوانی را به خواندن کتابهای درسی می‌گذرانند، بی‌آنکه دست‌کم بخشی از اوقات‌شان به اخلاق و عرفان تخصیص یابد. همین نکته، مشکل اساسی و کلی در روند اصلاح متون درسی در نظام آموزشی است که در بیان حجة الاسلام والمسلمین محمدعلی شرعی نیز آمده است: «اولین مشکل در متون درسی حوزه، عدم اولویت بحث اخلاق و تربیت با هدف تربیت افراد صالح و مصلح است»^۱.

امروزه در حوزه به روح شریعت که عبارت از سیر و سلوک معنوی و آراستگی به فضایل اخلاقی است، کم‌توجهی می‌شود. اهتمام به درس و بحث و تحصیل باید باشد، اما همه این‌ها باید مقدمه‌ای برای تتمیم مکارم اخلاق باشد. نکته دیگر که توجه به معنویت و اخلاق را دو چندان می‌کند، این است که یکی از وظایف طلبه، تبلیغ و ترویج ارزش‌های دینی و اخلاقی است.

امروزه در تبلیغ، روش‌های مختلفی وجود دارد، ولی تنها روشی که قابل تغییر نیست و همواره در هر کجا ثابت است، روش عملی است. یعنی مبلغ خود الگو قرار بگیرد، نکته‌ای که قرآن کریم بر آن تأکید دارد: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾^۲.

آری آنچه به کارآمدی تبلیغ می‌انجامد و پیام را در دل مردم جای می‌دهد، نفس پاکیزه و مهذب مبلغان است. اگر مبلغ دین خصلت‌های ناپسند را از خود دور نکرده باشد، نه تنها گفتارش بی‌تأثیر خواهد بود که دیگران را نیز به بی‌راهه و کژراهه خواهد برد.

۱. محمدعلی شرعی، پگاه حوزه، ش ۵۲، ص ۱۲.
۲. احزاب/۲۱.

اگر فرد پارسا و مهذب باشد، در هر جایگاه و هر شغلی، بدون سخن‌وری نیز پیام‌رسانی خواهد کرد. حضرت امام علیه السلام به این نکته ظریف چنین اشاره می‌نماید: «...اگر عالم با ورع و درست‌کاری در یک جامعه یا شهر و استانی زندگی کند، همان وجود او باعث تهذیب و هدایت مردم آن سامان می‌گردد، اگرچه لفظاً تبلیغ و ارشاد نکند»^۱. از آنچه گفته شد، اهمیت توجه به اخلاق و معنویت روشن می‌شود. برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران حوزه باید برای از میان برداشتن موانع تربیت و رشد معنوی، آسیب‌شناسی اخلاقی را در اولویت قرار داده و اهتمام بیش‌تری نسبت به آن روا دارند.

۲. توجه ناکافی به مباحث عقیدتی

رابطه ضروری بین عقیده و عمل، بر کسی پوشیده نیست. کردار آدمی همواره مرهون اندیشه اوست. اگر کسی اصول و مبانی مکتب خاصی را باور داشته باشد، تکالیف خود را از همان مکتب برگرفته و بر اساس اصول و مبانی آن عمل می‌کند. این نشان‌گر اهمیت و جایگاه ویژه اعتقادات است.

سه بخش اساسی در دین وجود دارد؛ عقاید، اخلاق و احکام و از این میان، اصول عقاید دارای اهمیت والاتری است. زیرا اخلاق و احکام مبتنی بر عقاید است. اگر عقیده درست باشد، نتیجه و ثمره شیرین آن، عمل صالح و اخلاق حسنه است و بدین جهت از دیرباز متون عقیدتی در حوزه از جایگاه خاصی برخوردار بوده است. درباره جایگاه علوم عقلی و اعتقادات در علوم اسلامی، حجة الاسلام والمسلمین فیاضی چنین می‌گوید:

«فلسفه وجودی حوزه‌های علمیه، پژوهش متفکران در دین است. «تفقه» یعنی فهم ریشه‌ای، دقیق و درست از دین؛ که این امر دارای سه بخش اساسی عقاید، اخلاقیات و احکام است. اما در این بین، اصول دین از اهمیت بیش‌تری برخوردار است؛ زیرا اگر کسی به مکتبی اعتقاد داشته باشد، به دنبال وظایف دینی خود در آن مکتب می‌رود. اگر در جامعه، اعتقاد نباشد، احکام هم از جایگاه خاصی برخوردار نخواهد بود»^۲. این سخن و نظیر آن، جایگاه مهم مباحث اعتقادی را روشن و توجه به آن را ضروری می‌سازد.

۱. امام خمینی، جهاد اکبر، ص ۲۱۰.

۲. غلامرضا فیاضی، افق حوزه، شماره ۱۸۲، ۱۵ اسفند ۱۳۸۶.

از آنجا که عقاید مبتنی بر دسته‌ای مبانی نظری است که در علوم عقلی و به ویژه در «فلسفه» از آن مبانی بحث می‌شود و امروزه اگر پرسش با شبهه‌ای پیرامون احکام نیز مطرح می‌شود، همواره درباره فلسفه احکام است، بنابراین، برای اینکه مبانی نظری مباحث عقیدتی، درست پایه‌ریزی شده و امتداد یابد، توجه جدی به علوم عقلی لازم است تا در پرتو آن، خواهران طلبه در دفاع از عقاید و معارف ناب شیعی موفق بوده و توان پاسخ به پرسش‌ها و شبهات عصر خویش را داشته باشند.

نظام آموزشی حوزه، باید توجه بیش‌تر و جدی‌تری را نسبت به درس اصول عقاید و علوم عقلی داشته باشد و حتی در پی راه‌اندازی سطوح بالاتر دروس خارج، در علوم عقلی باشد. در اهمیت علوم عقلی و به ویژه فلسفه اسلامی و پرداختن حوزه و حوزویان به این عرصه، مقام معظم رهبری چنین بیان می‌دارد:

«فلسفه، اساس یک کار بزرگ است. درست است که حوزه علمیه ما، حوزه فقه است، من خودم به این اعتقاد دارم. اما فلسفه یک جزء اجتناب‌ناپذیر و به یک تعبیر می‌توان گفت یک ابزار برش جهانی و بین‌المللی است ... نفوذ تمدن غرب در جوامع و تحمیل فرهنگ خودشان عمدتاً با ابزار فلسفه است. ما فلسفه را دست کم نگیریم. فلسفه در گذشته این جور بود. نگذارید فلسفه از دست برود، این خیلی مهم است. حوزه بایستی به آن اهتمام داشته باشد»^۱.

۳. کم‌رنگ شدن سنت‌های حسنه

در حوزه‌های علمیه، سنت‌های حسنه‌ای در گذشته وجود داشته، که متأسفانه در شرایط حاضر، رو به کم‌رنگی نهاده‌اند که از شمار آن می‌توان این موارد را یاد کرد:

۳-۱. در گذشته آنچه در مدارس و مکاتب خواهران (و برادران) اصالت داشت و ارزش‌مند می‌نمود، «علم» بود و همین امر باعث می‌شد که طلاب در گذشته، عشق و علاقه زیادی به تحصیل و دانش‌اندوزی داشته باشند. مطالب و مباحث، مورد تعمق، تفکر و تجزیه و تحلیل قرار می‌گرفت که نتیجه آن زحمات، به یادگار ماندن کتاب‌ها و دیدگاه‌هایی عمیق است. اما در نظام آموزشی جدید که زمان آن محدود است و یکی از اهداف آن کسب مدرک است؛ فرصت چندانی برای تفکر و دقت باقی نیست و طلبه باید خود را به پایه‌های بالاتر و دیگر فراگیران برساند. دغدغه خاطر حاکم بر امتحانات که طرح سؤال بعضی از دروس و تصحیح اوراق آن با مرکز مدیریت است،

۱. سخنان مقام معظم رهبری در دیدار با شورای عالی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳/۱۰/۲.

و دیگر عوامل، باعث می‌شود که یادگیری عمیق محقق نشود. متأسفانه در برنامه آموزشی جدید، تکیه اصلی بر حجم و افزایش اطلاعات و معلومات است، نه بر تحلیل و استنباط و تحقیق، چون تعداد واحدهای ترم‌های تحصیلی بیش‌تر بر اساس معیارهای دانشگاهی است، از این رو، دوره پنج‌ساله حوزه علمیه، در پایان، به بایستگی لازم جهت تحقیق، تدریس و تبلیغ طلاب نخواهد رسید.

۲-۳. یکی از سنت‌های حسنه حوزه، توجه به مباحثه است. طلاب به صورت گروهی و یا دو نفری ساعاتی را گرد هم می‌نشینند، مطالب درسی را به بحث گذاشته و آنها را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند. با این کار گروهی، نخست اینکه، فرآیند یادگیری بهتر صورت می‌گیرد و دوم اینکه نقاط ضعف و قوت در فراگیری درس روشن می‌شود.

در نظام آموزشی جدید، تأکیدی بر این مذاکره علمی نیست و فرصتی برای شاگردان برای مباحثه و مذاکره علمی در نظر گرفته نشده است.

۳-۳. از دیگر اموری که در نظام جدید به آن کم‌توجهی شده و از سنت‌های خوب حوزه به شمار می‌رود، انتخاب استاد توسط شاگردان، سنت پیش‌مطالعه دروس، رابطه بین استاد و شاگرد، گزینش اساتید برجسته به لحاظ علمی و اخلاقی و ... است. رهبر فرزانه انقلاب ضمن تأکید بر داشتن برنامه و شیوه‌های جدید، پای‌بندی به سنت‌های شایسته را نیز ضروری می‌داند: «امروز لازم است که برنامه‌ریزی جدید داشته باشید، شیوه‌های جدید باید به وجود آید. آن وقت سنت‌هایی هم محفوظ بماند ... سنت‌های زیادی که در حوزه‌های علمیه وجود داشته است که بایستی از بین نرود ... سنت مباحثه ... سنت انتخاب استاد ... سنت پیش‌مطالعه ...»^۱

در پایان امید است دست‌اندرکاران و مجریان امر، با ارزیابی مداوم و کارشناسانه، ضعف‌ها و کاستی‌ها را باز یافته و درصدد رفع آن برآیند تا در سال نوآوری و شکوفایی، شاهد رشد و بالندگی بیش‌تر در حوزه خاوران باشیم.

منابع:

۱. ترابی، احمد، نگاه حوزه، صاحب امتیاز: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شماره ۶۳ و ۶۴، آذر ۱۳۷۹.
۲. خمینی، سید روح‌الله، ولایت فقیه و جهاد اکبر، بی‌نا، تهران، بی‌تا.

۱. سخنرانی در جمع طلاب مدرسه عالی شهید مطهری، ۶۲/۹/۳۰، به نقل از نگاه حوزه، شماره ۴۱ و ۴۲.

۳. دفتر پذیرش و تحقیقات مرکز مدیریت حوزه علمیه خراسان، دفتر جة راهنمای پذیرش حوزه علمیه خراسان، سال تحصیلی ۸۷-۸۸، مشهد، ۱۳۸۷.
۴. شرعی، محمدعلی، بگاه حوزه، صاحب امتیاز: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شماره ۵۲، قم، فروردین ۱۳۸۷.
۵. شورای برنامه‌ریزی مدیریت حوزه علمیه خراسان، بایستگی‌های حوزه از نگاه رهبری، مشهد، شهریور ۱۳۷۶.
۶. علاسوند، فریبا، بگاه حوزه، صاحب امتیاز: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شماره ۱۵، قم، بهمن ۱۳۸۶.
۷. فیاضی، غلام‌رضا (گفتگو)، افق حوزه، صاحب امتیاز: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، سال ششم، شماره ۱۸۲، اسفند ۱۳۸۶.
۸. مقام معظم رهبری (سخنرانی)، نگاه حوزه، صاحب امتیاز: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه ۴۱ و ۴۲، مرداد و شهریور ۱۳۷۷.